

Erik Larson

TIERGARTENSTRASSE

Berlijn, 1933.

*Een Amerikaanse
ambassadeursdochter wordt spion voor
de Russische geheime dienst*

Karakter Uitgevers B.V.

Inhoud

Das Vorspiel	II
De man achter het gordijn	15
I. SPRONG IN HET ONBEKENDE	
1. Vluchtweg	21
2. Die vacature in Berlijn	27
3. De beslissing	33
4. Angst	36
5. De eerste avond	48
II. OP HUIZENJACHT IN HET DERDE RIJK	
6. De verleiding	61
7. Verborgten conflict	69
8. Kennismaking met Putzi	77
9. Dood is dood	81
10. Tiergartenstrasse 27a	89
III. LUCIFER WAART ROND	
11. Vreemde wezens	97
12. Brutus	105
13. Mijn duistere geheim	115
14. De dood van Boris	121
15. Het 'Jodenvraagstuk'	128
16. Een geheim verzoek	132
17. Lucifer op de loop	137
18. Waarschuwing van een vriend	143
19. De koppelaar	151

IV. HOE HET SKELET LIJDT

20. De kus van de Führer	155
21. De problemen met George	161
22. De getuige droeg kaplaarzen	167
23. Boris sterft opnieuw	172
24. Naar de stembus	173
25. De geheime Boris	176
26. Het Kleine Persbal	180
27. O Tannenbaum	188

V. SPANNING

28. Januari 1934	203
29. Schimpscheuten	209
30. Voorgevoel	211
31. Angstige nachten	215
32. Stormwaarschuwing	220
33. 'Memorandum over een onderhoud met Hitler'	222
34. Diels in het nauw	232
35. Aanvaring met de Club	235
36. Diels redden	239
37. Bespied	244
38. Bedrogen	245

VI. BERLIJN IN DE SCHEMERING

39. Een gedurfd diner	251
40. Een schrijver in retraite	257
41. Beroering bij de achterburen	264
42. Het speelgoed van Hermann	265
43. De rede van een pygmee	269
44. De boodschap in de badkamer	275
45. Het leed van mevrouw Cerruti	276
46. Vrijdagavond	280

VII. TOEN ALLES ANDERS WERD

47. 'Schiet ze dood!'	285
48. Mitrailleurs in het park	290
49. De doden	293
50. In het land der levenden	298
51. De sympathie voorbij	301
52. Alleen de paarden	308
53. Julia II	315
54. Dromen van liefde	318
55. Invallende duisternis	326
Epiloog: De rare vogel in ballingschap	335
Coda: Tafelgesprek	340
Dankwoord: Tussen monsters	343
Noten	351
Bibliografie	394
Illustratieverantwoording	405
Register	406

Das Vorspiel

Juist toen er een zeer donkere tijd aan het aanbreken was, kwamen een Amerikaanse vader en zijn dochter vanuit hun comfortabele huis in Chicago plotse-ling midden in het Berlijn van Hitler terecht. Daar bleven ze vier en een half jaar wonen, maar dit verhaal gaat over hun eerste Berlijnse jaar, omdat dat samenviel met de periode waarin Hitler zich van rijkskanselier tot absolute alleenheerser ontwikkelde, een periode waarin alles in wankel evenwicht verkeerde en er niets zeker was. Dat eerste jaar was een soort voorspel waarin alle elementen van het grote drama van oorlog en moord dat weldra zou beginnen, al aanwezig waren.

Ik heb me altijd afgevraagd hoe het voor een buitenstaander geweest zou zijn om persoonlijk getuige te zijn van de zich allengs verdiepende duisternis van het regime van Hitler. Hoe zag de stad eruit, wat hoorde, zag en rook je er zoal, en hoe interpreteerden diplomaten en andere bezoekers de gebeurtenissen die zich om hen heen afspeelden? Achteraf kun je vaststellen dat in die onzekere fase de loop der geschiedenis zo gemakkelijk verlegd had kunnen worden. Waarom heeft niemand dat gedaan? Waarom duurde het zo lang voordat het echte gevaar van Hitler en zijn bewind werd ingezien?

Zoals de meeste mensen heb ook ik mijn eerste indruk van dat tijdperk ontleend aan boeken en foto's, waardoor ik dacht dat de wereld van toen geen kleuren had, alleen schakeringen van grijs en zwart. De twee hoofdpersonen van dit verhaal kregen echter te maken met de concrete realiteit, terwijl ze ook met de routinematige verplichtingen van het dagelijks leven bezig waren. Elke morgen liepen ze door een stad waar immense rood-wit-zwarte spandoeken hingen; ze zaten in cafés waar ook de schrale, in het zwart gestoken leden van Hitlers SS kwamen, en af en toe vingen ze een glimp op van Hitler zelf, een klein mannetje in een grote open Mercedes. Maar ze liepen elke dag ook langs huizen met een balkon dat royaal versierd was met rode geraniums; ze winkelden in de enorme warenhuizen van Berlijn, organiseerden thee-uurtjes en snoeven de lentegeuren op van de Tiergarten, hét park van Berlijn. Ze maakten in hun sociale leven Goebbels en Göring mee, ze aten en dansten met hen en maakten grappen met hen – tot er aan het eind van hun eerste jaar iets gebeurde wat een van de belangrijkste voorvallen bleek te zijn die de ware aard van Hitler openbaarden en het

fundament legde voor het daaropvolgend decennium. Voor vader en dochter was daarna alles anders.

Dit boek behoort tot de categorie non-fictie. Zoals altijd is alles wat tussen aanhalingstekens staat, afkomstig uit een brief, dagboek, autobiografische publicatie of een ander historisch document. Ik heb op deze bladzijden geen poging gedaan om de zoveelste omvattende geschiedenis van het tijdperk te schrijven. Mijn doel was intiemer: die voorbije wereld ontsluiten aan de hand van de ervaringen en observaties van mijn twee hoofdfiguren, vader en dochter, die na hun aankomst in Berlijn begonnen aan een reis die ontdekkingen, veranderingen en, uiteindelijk, een intense teleurstelling bracht.

Dit verhaal kent geen helden, althans niet à la *Schindler's List*, maar er zijn wel flitsen van heldendom, en er zijn mensen die onverwacht handelen op een manier die hen siert. Steeds is er de nuance, zij het dat deze soms verwarring zaait. Dat is het probleem met non-fictie. De lezer moet al datgene wat – nú – voor ons de ware feiten zijn, terzijde schuiven en proberen mijn twee argeloze hoofdpersonen te vergezellen op hun weg door de wereld zoals zij die ervoeren.

Twee gecompliceerde mensen die een gecompliceerde tijd beleefden, voordat de monsters hun ware aard verrieden.

Erik Larson, Seattle

1933

De man achter het gordijn

Het was normaal dat Amerikaanse emigranten zich vervoegden bij het Amerikaanse consulaat in Berlijn, maar niet dat ze er dan zo erg aan toe waren als de man die zich op donderdag 29 juni 1933 meldde. Het was Joseph Schachno, 31 jaar, een arts uit New York die tot kort daarvoor een praktijk in een buitenwijk van Berlijn had uitgeoefend. Nu stond hij naakt in een van de met gordijnen afgeschermd onderzoekskamers op de begane grond van het consulaat, waar op normale dagen een arts van volksgezondheid mensen onderzocht die een visum hadden aangevraagd om naar de Verenigde Staten te kunnen emigreren. De huid was grotendeels van zijn lichaam verdwenen.¹

Twee functionarissen van het consulaat kwamen de kamer in. De ene was George Messersmith, sinds 1930 de Amerikaanse consul-generaal in Duitsland (geen familie van Wilhelm of 'Willy' Messerschmitt, de Duitse vliegtuigbouwer). Als hoogste man van de Amerikaanse buitenlandse dienst in Berlijn hield Messersmith toezicht op de tien Amerikaanse consulaten in steden in heel Duitsland. Naast hem stond zijn viceconsul, Raymond Geist. Doorgaans was Geist koel en onverstoorbaar, een ideale ondergeschikte, maar Messersmith zag dat Geist er nu bleek en diep geschokt uitzag.

De twee mannen waren ontsteld over de toestand van Schachno. 'Van de nek tot aan de voeten was hij een massa rauw vlees,' stelde Messersmith vast. 'Hij was op alle mogelijke manieren met zweepen geslagen tot het vlees letterlijk rauw en bloederig was. Ik wierp er één blik op en ging toen zo snel als ik kon naar een van de wasbakken waarin de [arts van volksgezondheid] zijn handen waste.'²

De afranseling had, zo hoorde Messersmith, negen dagen daarvoor plaatsgevonden, en toch waren de wonden nog vers. 'Vanaf de schouderbladen tot de knieën waren er na negen dagen nog striemen die aantoonde dat hij aan de voor- en achterzijde was geslagen. Zijn billen waren praktisch rauw en op grote delen ervan lag nog steeds geen huid. Het vlees was hier en daar bijna een brij geworden.'³

Als het nu negen dagen later was, hoe hadden de wonden er dan wel niet meteen na de afranseling uitgezien, zo vroeg Messersmith zich af.

Het volgende bleek:

Op de avond van 21 juni kreeg Schachno bezoek van een groepje geüniformeerde mannen vanwege een anonieme beschuldiging dat hij een potentiële vijand van de staat was. De mannen doorzochten het huis en hoewel ze niets konden vinden, namen ze hem mee naar hun hoofdkwartier. Schachno kreeg bevel zich uit te kleden en werd onmiddellijk hevig en langdurig geslagen door twee mannen met een zweep. Daarna werd hij vrijgelaten. Hij slaagde erin zijn huis te bereiken en daarop vluchtten hij en zijn vrouw naar de binnenstad van Berlijn, naar de woning van zijn schoonmoeder. Hij lag een week in bed. Zodra hij zich ertoe in staat voelde, ging hij naar het consulaat.

Messersmith liet hem naar een ziekenhuis brengen en gaf hem die dag een nieuw Amerikaans paspoort. Korte tijd later vluchtten Schachno en zijn vrouw naar Zweden, en daarna naar Amerika.

Het was sinds Hitlers benoeming tot rijkskanselier in januari al eerder gebeurd dat Amerikaanse staatsburgers werden geslagen en gearresteerd, maar nog nooit zo erg als nu – al hadden duizenden Duitsers een even erge behandeling ondergaan, en vaak nog veel erger. Voor Messersmith was het 't zoveelste bewijs van de ware werkelijkheid van het leven onder Hitler. Hij beseftte dat al dit geweld meer was dan een voorbijgaande opwelling van bruutheid. Er had zich in Duitsland een fundamentele verandering voltrokken.

Hij begreep dit, maar hij was ervan overtuigd dat dat voor maar weinig anderen in Amerika gold. Hij ergerde zich er in toenemende mate aan hoe moeilijk het was de wereld te overtuigen van de ware omvang van de bedreiging die Hitler vormde. Het was voor hem zonneklaar dat Hitler in stilte en op agressieve wijze Duitsland aan het voorbereiden was op een veroveringsoorlog. 'Ik zou willen dat het echt mogelijk was onze mensen in Amerika het te doen inzien,' schreef hij in een rapport aan het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken, 'want ik vind dat ze het moeten begrijpen, hoe onverholven deze krijgshaftige stemming zich over Duitsland verspreidt. Als deze regering nog een jaar aan de macht blijft en deze koers onverminderd blijft volgen, zal ze er goeddeels in slagen in de komende jaren, van Duitsland een gevaar voor de wereldvrede te maken.'

Hij voegde eraan toe: 'Enkele uitzonderingen daargelaten, hebben de mannen uit wie deze regering bestaat, een geestesgesteldheid die voor jou en mij onbegrijpelijk is. Sommigen van hen zijn psychopathische gevallen en zouden onder normale omstandigheden ergens behandeld worden.'⁴

Maar Duitsland had nog steeds geen Amerikaanse residerend ambassadeur. De vorige ambassadeur, Frederic M. Sackett, was in maart vertrokken, na de inauguratie van Franklin D. Roosevelt als nieuwe president van Amerika. Bijna vier maanden lang was er geen ambassadeur geweest, en de komst van de nieuwe werd pas over drie weken verwacht. Messersmith kende de man niet uit eigen er-

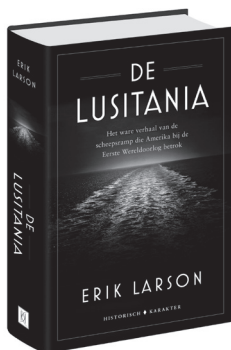
varing, hij had alleen het een en ander gehoord van zijn vele contactpersonen bij het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken. Hij wist wel dat de nieuwe ambassadeur in een heksenketel van bruutheid, verdorvenheid en fanatisme zou belanden en dat hij een karaktervast man moest zijn die de belangen en de macht van Amerika uitdroeg, want macht was het enige wat Hitler en zijn mannen begrepen.

Toch werd verteld dat de nieuwe man een pretentieloze figuur was die zich had voorgenomen in Berlijn een bescheiden leven te leiden als gebaar naar zijn mede-Amerikanen die door de Depressie aan lager wal waren geraakt. Het was ongelooflijk, maar de nieuwe ambassadeur liet zelfs zijn eigen auto, een gedeukte oude Chevrolet, naar Berlijn verschepen om zijn soberheid te benadrukken. En dat in een stad waar Hitlers mannen rondreden in reusachtige zwarte reisauto's ter grootte van een stadsbus.⁵

Lees ook van Karakter Uitgevers B.V.

ERIK LARSON

De Lusitania

Uitgeroepen tot hét beste non-fictieboek van 2015, door onder meer *Kirkus* en *Publishers Weekly*.

‘Larson is journalist die non-fictie schrijft als romans, echte pageturners.’ – George R.R. Martin (auteur van *Game of Thrones*)

Op 1 mei 1915, terwijl WO I zijn tiende maand in ging, was de luxe oceaanstomer *Lusitania* van New York onderweg naar Liverpool, met een recordaantal kinderen en peuters. Aan boord van het met brons en mahoniehout versierde schip, baadden de opvarenden in luxe. Ze maakten een ontspannen indruk, ondanks dat Duitsland de zee om Groot-Britannië tot een oorlogsgebied had verklaard en zelfs een advertentie in Amerikaanse kranten had laten plaatsen met een waarschuwing niet aan boord van dit soort schepen te gaan. Al maanden zaaiden Duitse duikboten dood en verderf in de Atlantische Oceaan. Maar de *Lusitania* was een van de grootste en snelste schepen van het moment en haar kapitein William Thomas Turner had groot vertrouwen in de ongeschreven regels die gentlemen op zee aanhielden en die er al eeuwen voor zorgden dat passagiersschepen veilig waren voor oorlogshandelingen.

Duitsland was echter vastberaden om deze regels niet meer te handhaven en Walter Schwieger, de kapitein van *Unterseeboot-20* gaf hier maar al te graag gehoor aan. Wat Schwieger echter niet wist, is dat een ultrageheime tak van de Britse geheime dienst al zijn bewegingen nauwgezet volgde, wat volgens sommigen duidt op een complot om Amerika te betrekken bij WO I.

Op 7 mei 1915 werd het schip aan stuurboord geraakt door een torpedo. Binnen 18 minuten was het volledig gezonken, waarbij 1198 van de 1962 opvarenden om het leven kwamen.

Erik Larson, die voor zijn eerdere boeken onder andere een Pulitzer Award in ontvangst mocht nemen, beschrijft een van de grootste scheepsrampen die ooit plaatsvond zo kleurrijk en spannend dat dit boek leest als een roman. Hij voert het tempo op tot de uiteindelijke ontknoping die zelfs door-gewinterde lezers de adem zal benemen.

ISBN 978 90 452 0870 1 | ISBN e-book 978 90 452 0880 0